

ברכת המפיל

ספר סדר היום (רבי משה אבן מכיר) סדר ק"ש על מטתו:

ונראה לי שהברכה הזאת ('המפיל') אין לברכה בכל שעה שרוצה לשכב, עד שיראה הוא בעצמו שהשינה באה עליו ועפעפי עיניו נאחזות לישן. כי איך יברך 'המפיל שינה' ועדיין השינה לא באה אלא שהוא מכין לה מקום שתבוא? **ודאי ברכה לבטלה היא.** ולפי שראיתי הרבה בני אדם טועים בזה הענין, ובכל עת וזמן שמבקשים לשכב על מטותיהם מברכין, כתבתי זה.

מאידך, יש שכתבו שאין איסור גמור להפסיק בין הברכה לשינה, וניתן לברכה כבר כשהולך לישון:

כנסת הגדולה הגהות טור אורח חיים סימן רל"ט:

אני מן הטועים בזה לומר קריאת שמע בעת שאני הולך לישן, ואינו ממתין לאמרה עד שאישן, מטעם שלא יאנוס אותי השינה ואשכח מלאמרה. ומה שכתב בעל סדר היום שהיא ברכה לבטלה, לא דיבר נכונה, שאינו מברך עתה, כלומר אינו אומר 'המפיל עתה' חבלי שינה', אלא 'המפיל חבלי שינה על עיני', והוא על השינה שעתידי לישן, דומיא (כדוגמת) ד'הנותן לשכוי בינה', שאף על פי דלא שמע קול תרנגולא (אף על פי שלא שמע קול תרנגול מברך), וכן כל שאר ברכות השחר אומרים אותם, **שהן על סדור העולם והנהגתו** (ולא על הנאתו הפרטית של האדם), הכא נמי מברך על מה שעתידי לישן. וכן נראה מדברי הכלבו... שנראה שאין ההקפדה אלא שלא לדבר או לאכול ולשתות, אבל אם יושב דומם אפילו יברך אותה קודם השינה זמן הרבה, שפיר דמי. ואפילו לאכול ולשתות ולדבר, לא מטעם ברכה לבטלה נגעו בה, אלא משום דכתיב: 'אמרו בלבבכם על משכבכם' זו קריאת שמע, 'ודומו סלה'.

- ❖ כיצד הוכיח הכנסת הגדולה כדבריו מהכלבו שהבאנו לעיל?
- ❖ נסה לבאר, מהי נקודת המחלוקת בין כנסת הגדולה לבין בעל סדר היום, ביחס להגדרת ברכת המפיל? האם ניתן לתלות מחלוקתם בשאלה, האם ברכת המפיל היא ברכת הנהנין (כפי שמברכים קודם שאוכלים, כך מברכים קודם שישנים) או כברכת השבח (על שברא ה' את השינה)?

אף שלדעת כנסת הגדולה, ברכת המפיל נתקנה על עצם בריאת השינה (ולא על הנאת השינה הפרטית של מי שהולך לישון), הסכימו הפוסקים, שאין לברכה אם בדעתו להישאר ער כל הלילה:

שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן כא:

הן אמת שאפילו לדברי הברכה אברהם והאחרונים שברכת 'המפיל' נתקנה על מנהגו של עולם, אין להשוות ברכה זו לברכות השחר, כפי שאנו נוהגים לברך אותן אף על פי שלא נתחייבנו בהן כלל... לענין ברכת המפיל אם ברצונו להישאר ער כל הלילה, בודאי שאין לו לברך 'המפיל חבלי שינה על עיני' וכו'... והטעם לכך, כי לא יתכן לברך 'המפיל חבלי שינה על עיני' וכו', כשעז רצונו להישאר ער כל הלילה, ונראה כדובר שקרים. וכן ראיתי להגאון בעל מאורי אור שכתב... כשדעתו להיות ער כל הלילה בודאי שאסור לברך 'המפיל', כיון שנתקנה בלשון הודאה על חבלי שינה ותנומה לעיניו ועפעפיו, וגם אומר 'ויהי רצון שתשכיבי לשלום' וכו', וכל זה לא יתכן כשרוצה להיות ער כל הלילה.

הקדמה:

בנוסף לציווי התורה לקרוא קריאת שמע פעמיים ביום, שחרית וערבית, תיקנו רבותינו לקרוא קריאת שמע פעם נוספת לפני השינה, בשביל ללכת לישון מתוך דברי תורה ולהישמר מן המזיקים השולטים בלילה. כמו כן, על ידי קריאת שמע זו האדם מרומם את שינתו לקראת יום נוסף של עבודת ה'.

שאלה: כיצד ינהג מפקד שבירך ברכת 'המפיל' ואחר כך נקרא לתדריך? האם מפקד גזרה לאורך גדר המערכת, שלנוכח שכיחות ההתראות וה'הקפצות' מסופק אם בכלל ירדם, יברך ברכת 'המפיל' כשמכוון לשינה? האם חייל הקם בלילה לשמירה ואח"כ חוזר לישון צריך לשוב ולקרוא ק"ש על המיטה?

א. מקור הדין

הגמרא לומדת מפסוק שצריך לקרוא קריאת שמע על מיטתו:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ד עמוד ב:

אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת, מצוה לקרותו על מטתו. אמר רבי יוסי: מאי קרא (מהו הפסוק שממנו נלמד)? "רגזו ואל תחטאו, אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה".

במקום אחר, הגמרא מבארת שינה ברכה על קריאת שמע זו:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ס עמוד ב:

הנכנס לישן על מטתו אומר מ'שמע ישראל' עד 'והיה אם שמוע'. ואומר: 'ברוך המפיל חבלי שינה על עיני'...

וכתב הכלבו:

ספר כלבו סימן כט:

ונהגו כל ישראל שאין אוכלין ושותין ואין מדברין אחר קריאת שמע שאומרים על מטתו, וסמכו אהאי קרא: 'אמרו בלבבכם על משכבכם' - זו קריאת שמע, 'ודומו סלה'.

❖ **מדוע, לדעתך, אין להפסיק בדיבור בין ברכת 'המפיל' לשינה?**

הרמ"א פסק כדברי הכלבו:

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן רל"ט:

ויקרא קריאת שמע סמוך למטתו, ואין אוכלים ושותים ולא מדברים אחר קריאת שמע שעל מטתו, אלא יישן מיד, שנאמר: 'אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה'.

ב. הפסק בדיבור לאחר ברכת המפיל

נחלקו הפוסקים באיזו מידה יש להקפיד שלא להפסיק בין ברכת המפיל לשינה. לדעת בעל סדר היום, יש לברך ברכה זו דווקא כשעומד להירדם, ובלא זה ברכתו לבטלה:

חשש הפסק כי הברכה על שינה היא אם תהיה תיכף... יש לומר שעיקר הקפידא על ההפסקה היא כשברצון מפסיק תיכף שהיה זמן לישון אחר הברכה, מה שאין כן כשהיה זמן לשינה ולא הגיעה עליו, וכי כשאנו יכול לישון אחר כך כלל תהיה הברכה לבטלה, והרי רוב העולם מברכים גם כשאין ודאי שיוכלו לישון אז, **אלא שהברכה נתקנה על ההכנה לשינה.**

❖ **מדוע לדעת האשל אברהם, גם אם לא יירדם לא תהיה ברכתו לבטלה?**

ד. שינה מפוצלת

כתבו האחרונים שהניעור משנתו בלילה למשך זמן רב, כשהולך לישון שנית, אינו מברך פעם נוספת ברכת המפיל. והביאו טעם לדבר:

פסקי תשובות אורח חיים סימן רלט אות א:

ואם הלך לישון שינתו הקבועה וקרא קריאת שמע ובירך 'המפיל', ונתעורר משינתו, אף שנתעורר לגמרי ולמשך זמן ממושך בהיסח הדעת משינה, כשהולך אחר כך לישון שוב, אפילו שינת קבע, אין מברך שוב 'המפיל'. והטעם, נראה דחיישינן לדעות דברכה זו נתקנה על מנהגו של עולם, ואם כן אין מקום לברכה אלא פעם אחת בלילה, וכברכות השחר ודומיהן.

הסבר נוסף, כתב הרב יוסף צבי רימון, על פי דרכם של הפוסקים הסוברים שברכת המפיל היא כברכת הנהנין:

הלכה ממקורה צבא עמוד 38:

להלכה, נראה שלכולי עלמא יברך על השינה הראשונה, שכן ברכת 'המפיל' על השינה הראשונה חלה גם על השינה השנייה. וכי תאמרו, והלא יש הפסקה ארוכה בין ברכת 'המפיל' לבין השינה השנייה (כגון שהולך לשמור וכדומה)? אין זו קושיא, משום שההפסק שדיברנו בו עד עתה (שאינו להפסיק בין ברכת 'המפיל' לשינה), היה בין הברכה לתחילת השינה, אך אם ישן מיד לאחר הברכה הרי שחלה הברכה על השינה, ושוב לא יפריע הפסק נוסף... על כן העיקר לדינא, שהמפצל שנתו, למרות שהשינה הראשונה קצרה והשנייה היא העיקרית, יברך 'המפיל' קודם השינה הראשונה.

ה. הלכה למעשה

כך נפסק בספרנו תורת המחנה:

- א. אין להפסיק בדיבור או בשתיה וכד', בין ברכת 'המפיל' לשינה, אולם במקום צורך ניתן להקל בכך.
- ב. כונן שקיימת סבירות גבוהה שיוזעק קודם שיספיק להרדם, יאמר קריאת שמע בלא ברכת 'המפיל'.
- ג. הקם לשמירה בלילה ולאחר מכן חוזר לישון (לפני עלות השחר), לא יאמר שוב ברכת 'המפיל' וקריאת שמע שעל המיטה, אך ראוי לומר פרשת 'שמע' או שאר פסוקים לשמירה.

בעקבות מחלוקתם של כנסת הגדולה וסדר היום, דנו האחרונים, האם במקום צורך, מותר להפסיק בדיבור אחר ברכת המפיל. מדברי המשנה ברורה נראה שהחמיר בדבר:

משנה ברורה סימן רלט ס"ק ד:

אם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ נראה שמותר, אך יחזור ויקרא פרשת 'שמע'. אכן אם כבר אמר ברכת 'המפיל' יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה להשינה.

לעומת זאת, אחרונים אחרים נטו להקל:

פסקי תשובות אורח חיים סימן רלט אות ג:

ועל פי מסקנה זו שברכת 'המפיל' נתקנה בעיקרה כשבח והודאה על מנהגו של עולם (ואינה כברכת הנהנין) נקטינן למעשה שאם אדם רעב או צמא או שדבר נחוץ לו לדבר או לעסוק ונזכר בכך לאחר שכבר בירך 'המפיל', מותר לו להפסיק לצורך כך, ואפילו יפסיק הפסקה גמורה ויסיח דעת מהשינה. ואחר כך כשהולך לישון לא יברך שוב 'המפיל'.

ג. מסופק אם יירדם

הביאור הלכה דן, כיצד ינהג מי שמסופק אם יירדם:

ביאור הלכה סימן רלט ד"ה סמוך:

עיי' בחי' אדם שמצדד לומר דאפילו לא היה יכול אחר כך כלל לישון, גם כן אין הברכה לבטלה, דעל מנהגו של עולם הוא מברך... ולעניות דעתי צריך עיון בזה, אחרי דברכה זו מברך על עצמו - 'המפיל חבלי שינה על עיני' וכו'... ועל כל פנים נראה לי דאם מסתפק שמא לא יוכל אחר כך לישון, בודאי אין כדאי לכתחלה לברך.

וכן פסק הרב אברהם ישעיה פפויפר בספר אשי ישראל על פי הביאור הלכה:

אשי ישראל פרק לה אות ז:

אם בשעה שקורא קריאת שמע (שעל המיטה) חושש שגם לאחר זמן לא יירדם, רשאי לקרוא קריאת שמע, אך לא יברך עתה ברכת המפיל.

❖ **חוה דעתך, האם דברי הביאור הלכה, מתאימים לשיטתו**

בהבנת גדרה של ברכת המפיל, העולה מדבריו במשנה

ברורה לגבי הפסק בדיבור אחר ברכת המפיל?

לעומת זאת, דעת האשל אברהם מבוטשטש, שאף אם אסור לכתחילה להפסיק בין ברכת המפיל לשינה, רשאי לברך כבר ששוכב לישון, ואינו צריך לחשוש שמא לא יירדם.

אשל אברהם (בוטשטש) סימן רלט:

אמרתי ברכת שינה ('המפיל') ולא יכולתי לישון, וראיתי אור הבוקר דעמוד השחר, ומצד רוב חביבות קריאת שמע כוונתיקין, קראתי קריאת שמע... אך מצד הפסק בין הברכה לשינה היה חשש בדעתי (שמא נחשב שהפסקתי בין הברכה לשינה)... יש לומר שאין בכך

